

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

Вершок Г.В.

студент,

*Чернігівський національний університет
імені Т.Г. Шевченка*

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ НОРМИ В ЕКОЛОГІЧНІЙ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Екологічні проблеми в даний час набувають особливої актуальності, оскільки погіршення екологічної ситуації в Україні викликає стривоженість суспільства, яке все більше розуміє, що розв'язання гострих екологічних проблем потребує адекватної підготовки населення до взаємодії з природою. При цьому слід долати традиційні уявлення про те, що екологічні проблеми спричинені лише зовнішніми факторами. Насправді, вони значною мірою породжуються людиною, її поведінкою та свідомістю, розглядаються як проблеми свідомості людини та її ставлення до природи. Стає зрозумілішим, що попередження та подолання екологічної кризи неможливі без зміни свідомого ставлення людини до навколишнього середовища, яке, зі свого боку, є стрижнем екологічної свідомості.

Свідомість дорослої людини змінити практично неможливо, тому постає завдання починати її формувати з молодшого шкільного віку, який є для цього сензитивним періодом.

Свідомість прийнято визначати як вищу форму найбільш загальної властивості матерії – відображення. Вона полягає в узагальненому, оціночному та ціленаправленому відображенні дійсності, в її конструктивно-творчому перетворенні, у випереджальному мисленнєвому моделюванні дій, у передбаченні їх наслідків, у раціональному регулюванні та самоконтролі людської діяльності.

У вітчизняній психології проблему екологічної свідомості ґрунтовно проаналізовано у працях В.О. Скребця. Учений зазначає: «Екологічна свідомість – рівень психічного відтворення природного і штучного середовища, свого внутрішнього світу, саморефлексія місця і ролі людини в біологічному, фізичному та хімічному світі, а також саморегулювання та наповнення цього відтворення екологічним змістом» [3, с. 48]. Психолог припускає: «що екологічній свідомості притаманні всі ознаки усвідомленої діяльності людини з тією лише відмінністю, що ініційована вона екологічним сенсом. Інакше кажучи,

екологічна свідомість – то є просто людська свідомість ціннісно наповнена екологічним змістом, який суб'єктивно відчувається, своєрідно переживається» [3, с. 48-49].

Розвиток екологічної свідомості конкретної людини переважно визначається суспільною свідомістю, цінностями, які знаходять свій вияв у ставленні суспільства до природи. Це означає, що вивчення екологічної свідомості повинно враховувати індивідуальний і суспільний рівні її прояву.

Ставлення до природи потрапляє у сферу дії моральних феноменів – совість, відповідальність, борг. Це означає, що екологічні відносини є одночасно і моральними відносинами [4]. Екологічні відносини мають моральний аспект і постають як конкретний прояв більш загальних – моральних цінностей, що функціонують у системі, «суб'єкт – об'єкт природи – суб'єкт». Тут моральна поведінка людей виступає як більш суттєва і загальна цінність, а екологічна цінність як підлегла – окремий, специфічний випадок прояву моральної. Тому, система цінностей є необхідною складовою культури і зокрема екологічної. Динаміка підвищення рівня екологічної культури залежить від загальної культурологічної, соціальної ситуації суб'єкта (суспільства), тобто залежить від рівнів конструктивного розвитку інших сфер діяльності. На розвиток екологічної свідомості значно впливає моральне мотивування екологічної діяльності. Чим вище рівень моральності культури, тобто чим більше моральних цінностей, наповнених реально функціонуючим сучасним змістом, тим швидше розвивається й екологічність культури, тим своєчасніше і якісніше через високу відповідальність суб'єктів реалізуються екологічні цінності сучасності, формується екологічна свідомість.

Найперше, що впадає в око при теоретичному розгляді моральної свідомості, – це, звичайно, сукупність певних норм, заборон та вимог, що регулюють людську діяльність і поведінку. Ця сукупність норм головним чином і становить безпосередній зміст моральної свідомості.

Великі сподівання у справі охорони природи пов'язані з екологічною етикою (галузь етичних знань, предметом якої є моральне ставлення людини до живої і неживої природи). Проте досі не визначені її специфіка, структура, а проблеми екологічної етики формулюються і частково розв'язуються в лоні загальної екології, біології, медицини, філософії тощо.

Виходячи з вищесказаного, моральною може бути названа діяльність, спрямована на викорінення егоїстичної ідеології з її споживацьким ставленням і зневагою до природи.

Проведене дослідження (вербальна асоціативна методика діагностики екологічних установок особистості «ЕЗОП» С.Д. Дерябо і В.А. Ясвіна) на базі ЗНЗ№ 25 і ЗНЗ№ 18 м. Чернігова, в якому взяли

участь 100 учнів початкових класів (9-10 років) показало, що 24% учнів сприймають природу як об'єкт користі (прагматична установка), 31% – як об'єкт краси (естетична установка), 29% – як об'єкт охорони (етична установка) і 16% – як об'єкт вивчення (когнітивна установка).

Досліджуючи морально-етичний аспект рівня екологічної культури і екологічних знань (за Л.В. Моїсеєвою), виявлено, що більшість (69%) учнів мають високий рівень сформованості екологічної культури та знань (діти піклуються про живу і неживу природу, знають норми і правила поведінки у природі, мають достатньо сформовані елементи екологічної культури), проте третина учнів (30%) мають недостатні знання про природу, недостатньо добре знають та виконують правила поведінки у природі, а 1% – мають низький рівень екологічної культури.

За допомогою проективної методики «Мое улюблене місце в природі» (дитячі малюнки) було виділено 6 категорій малюнків природних об'єктів: поляна (36%), ліс (23%), море (23%), гори (8%), сад (6%) та ті, що не відносяться до природи взагалі (4%). На малюнках переважають зелений, блакитний, жовтий та коричневий кольори, які, згідно тесту М. Люшера, свідчать про відчуття задоволення, спокою, прагнення до спокою, позитивного емоційного стану та небажання стресу.

Таким чином, бачимо, що діти схильні до спілкування з природою, вона дає позитивний емоційний вплив, почуття спокою і гармонії, тому, на нашу думку, необхідно приділяти більше уваги морально-етичному аспекту екологічного виховання, наближати дітей до спілкування з природою і вчити їх конструктивній взаємодії з природним середовищем, адже більшість дітей, маючи певні екологічні знання, не усвідомлюють необхідність морально-етичної поведінки в природі. Проводячи екологічні ігри, тренінги, екскурсії у природу з залученням казкотерапії, необхідно формувати в учнів життєві цінності етичного плану, які спонукають до розвитку цінностей екологоорієнтованих, особливо слід виділяти принцип ненасильства, що володіє великим інтеграційним потенціалом по відношенню до інших принципів екологічної етики.

Список використаних джерел:

1. Дерябо С.Д. Вперед, к природе!: Слагаемые экологического сознания / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин // *Экология и жизнь*. – 2006. – № 9. – С. 12–15.
2. Кулик Т.М. Психолінгвістичне дослідження індивідуальної екологічної свідомості / Т.М. Кулик // *Актуальні проблеми практичної психології: зб. наук. пр. / Херсон. держ. ун-т. Ін-т психології, історії та соціології*. – Херсон, 2012. – С. 310–316.
3. Скребець В.О. Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи / Скребець В.О. / *монографія*. – К.: Видавн. дім «Слово», 2004. – 440 с.
4. Юрченко Л.І. Екологічна культура в контексті екологічної безпеки / Л.І. Юрченко // *Монографія*. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2008. – 296 с.